

GÁBOR KÁLMÁN – SZEMERSZKI MARIANNA:

Az Eurostudent felmérés háttere és magyarországi vonatkozásai

Az Eurostudent program hazai vonatkozásait tekintve még a kezdeti lépéseknél tart. Az eddigi kapcsolódási pontok közül a kezdetet az Oktatási és Kulturális Minisztérium által megfogalmazott együttműködési szándék jelenti, amelynek következtében a felsőoktatásban tevékenykedő két háttérszervezet – az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., valamint az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet – megkezdte szakmai munkáját a csatlakozás előkészítése érdekében. Az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet kutatói, Szemerszki Marianna és Gábor Kálmán az Eurostudent projekt hazai megvalósítási lehetőségeit kérdőíves próbavizsgálat során tárták fel. Ennek során – a nemzetközi kérdőívet a magyarországi viszonyokhoz igazítva – két magyar felsőoktatási intézményben végeztek próbafelmérést a program módszertani követelményeihez igazodva. A szakmai egyeztetést az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. vállalta, ennek érdekében 2009. május 4-én a Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központban került sor az Eurostudent panelbeszélgetésre. Az angol nyelvű rendezvény célja az Eurostudent nemzetközi hallgatói adatfelvétel megismerése és a hazai csatlakozás lehetőségeinek felmérése volt. A szakmai találkozóan az Eurostudent képviselői és az Educatio munkatársai mellett az Oktatási és Kulturális Minisztérium, az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, valamint a legfőbb érintett szervezetek (Hallgatói Önkormányzatok Országos Szövetsége, Magyar Rektori Konferencia, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Nemzeti Bologna Bizottság) képviseltették magukat.

A globalizáció és a bolognai folyamat kihívásai

A gazdaság minden területén megfigyelhető globalizáció a felsőoktatásban is egyre kézzelfoghatóbban van jelen. A felsőoktatás nemzetközivé válása tartalmi kérdésekben éppúgy megfigyelhető, mint a hallgatók és oktatók nemzetközi mobilitása terén, valamint a felsőoktatás szervezeti modelljeinek a közeledésében is megmutatkozik. Az oktatáspolitikák újraértelmezése a globalizációs folyamattal összefüggésben is felvetődik. Többek között Beck is hangsúlyozza az új oktatáspolitikai szükségességét. Kiindulópontja szerint „ha a munkát a tudás és a tőke váltja fel, akkor - az lenne a második politikai következtetés - a munkát a tudás által kell értékesebbé tenni vagy átalakítani. Ez azonban azt jelenti, hogy a képzésbe és a kutatásba kell befektetni!” Hangsúlyozza, hogy „nem elegendő többé az individualizáció korszakában a fiatalokat meglévő normák flexibilis elszámolásában» (Kohlberg) támogatni, hanem sokkal mélyebb dologról van szó, ahogy Michael Brater írja, kívánatos »az önállóan cselekvő, tájékozódó egyéniség kialakulása. Ma minden fiatalnak teljesen önszántából tanulni kell azért, hogy az életét irányítani tudja, hogy a dolgokat megtanulja, kipróbálja, egy nyitott folyamatot alakítson.«.” (Beck 2005)¹ Ugyanő *A választás tette* c. pamfletjében felveti azt a problémát, hogy a nemzetállam gyengülésével a nemzetállamhoz kötődő nemzeti egyetemek is meggyengülnek, s hangsúlyozza, hogy az olcsóbb oktatás valójában rendkívül drága. Kieme-

(1) Beck, Ulrich (2005) Mi a globalizáció? Szeged, Belvedere Kiadó, 148-149. o.

li, hogy a tandíj és az esélyegyenlőség egyáltalán nem zárják ki egymást. Ez (mármint az esélyegyenlőség) nem az egyenlő felvételi esélyekkel kezdődik, hanem sokkal korábban, optimális esetben a riasztóan növekvő gyermekszegénység leküzdésével. Hangsúlyozza továbbá a humboldti egyetem reneszánszának szükségességét. „Ha az egyetem »felvilágosult embert és polgárt« képez, akkor az a későbbiekben könnyen elsajátítja »a foglalkozáshoz szükséges különleges képességeket, és mindig megőrzi szabadságát, ha egyikből a másikba átmegy, ahogy gyakran előfordul az életben« (Wilhelm von Humboldt).” (Beck 2006)²

Alan Greenspan *A zűrzavar kora* c. önéletrajzi könyvében nagyon nagy hangsúlyt fektet az oktatás és az egyenlőtlenség problémakörére. Az egyik probléma, amit kiemel, hogy az érettségi után túl sok diák vegetál minimális szakértelemmel, új és új tagokkal gazdagítva a kevésbé képzett munkaerőt. Szerinte ez a középfokú oktatás alacsony minőségével függ össze, azon belül is a tanárok alacsony képzettségi szintjével, de önmagában mindez nem fogható a romló gyerekanyagra. Figyelemre méltó a kétéves felsőfokú képzésben résztvevők számának növekedése: 1969-ben 2,1 milliőról 2004-re 6,5 millióra emelkedett a számuk (Greenspan 2008).³

Az Európai Felsőoktatási Térség megvalósítási folyamata az egyes országok kulturális örökségére és működő felsőoktatási rendszereikre építve kísérletet tesz hatékony választ adni a globalizáció kihívásaira. A bolognai folyamat előrehaladtával a felsőoktatási rendszerek átjárhatóságának és összehasonlíthatóságának az igénye is egyre inkább megmutatkozik, miközben a sokszínűség is fontos szempontként jelentkezik.

Az Egységes Európai Felsőoktatási Térség létrehozására irányuló szándék nem jelenti azt, hogy az érdekelt felek ne lennének tisztában azzal, hogy a felsőoktatás átalakulása országonként más- és más feltételrendszer közepette valósul meg. Anélkül, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés minden elemét számba vennénk, a felsőoktatás szempontjából fontos tényezők közül utalnunk kell többek között például az egyes országok eltérő társadalmi-gazdasági fejlettségére, a felsőoktatási expanzió eltérő jellegzetességeire, amelyek mind az időszakot, mind a hallgatólétszámot, mind a képzési és az intézményszerkezetet jellemzik.

Az oktatás szerkezetében, intézményrendszerében megfigyelhető eltérések ellenére folyamatos az igény arra, hogy nemzetközileg is összehasonlítható adatok álljanak rendelkezésre az oktatásról, ezen belül a felsőoktatásról. Mindez számos területen megfigyelhető, gondoljunk például a nagy nemzetközi tanulói és tanárvizsgálatokra, amelyek többek között az oktatás területén már magának tekintélyt kivívó Education at a Glance c. OECD-kiadványban is fontos indikátorokként jelennek meg, vagy a felsőoktatás területén azokra a nemzetközi rangsorokra, amelyek szintén a nemzetközi összehasonlítást tűzik ki célul. Az Eurostudent felmérés ugyancsak a felsőoktatás területén törekszik európai léptékű összehasonlításra a hallgatók szociális helyzetét, élet- és munkakörülményeit helyezve a vizsgálat fókuszába, s adataik nemcsak önálló tanulmányokban, kiadványokban látnak napvilágot, hanem azokat az utóbbi években az OECD és az Eurostat is felhasználja hivatalos kiadványaiban⁴.

(2) Beck, Ulrich (2006) A választás tétje. Szeged, Belvedere Kiadó, 73. o.

(3) Alan Greenspan (2008) A zűrzavar kora. Budapest, HVG, 469. o.

(4) *Isd. pl. Education at a Glance, 2007, 2008, OECD; The Bologna Process in Higher Education in Europe. Key indicators on the social dimension and mobility, 2009, Eurostudent-Eurostat*

Az Eurostudent felmérés nemzetközi háttere és módszertana

Az Eurostudent felmérés közel egy évtizedes múltra tekint vissza. A 2005-2007 között harmadik alkalommal végzett vizsgálatsorozatban már 23 ország vett részt, amihez még a felméréshez csatlakozó megfigyelő országok is hozzáadódnak. A következő felmérési időszakban (2008-2011) legalább 25 ország aktív részvételére számíthatnak. A nemzetközi vizsgálat - figyelembe véve a résztvevő országok sajátosságait és speciális igényeit - kevésbé standardizált, mint a közoktatás területén folyó tanulói mérések (pl. PISA, PIRLS), ugyanakkor az adatok megbízhatóságát és minőségét minden esetben maximálisan szem előtt tartó közös munkán alapszik. Ennek része egy olyan kérdőív kialakítása, amely az arra épülő indikátorok szempontjából alapvetően kötött (tematikáját, a kérdések megfogalmazását tekintve), ennek ellenére bizonyos mértékben lehetőséget ad az egyes országok sajátosságainak a figyelembe vételére is, illetve arra, hogy minden ország úgy bővítse a kérdőívet, ahogyan azt adottságai és érdeklődése megkívánja.

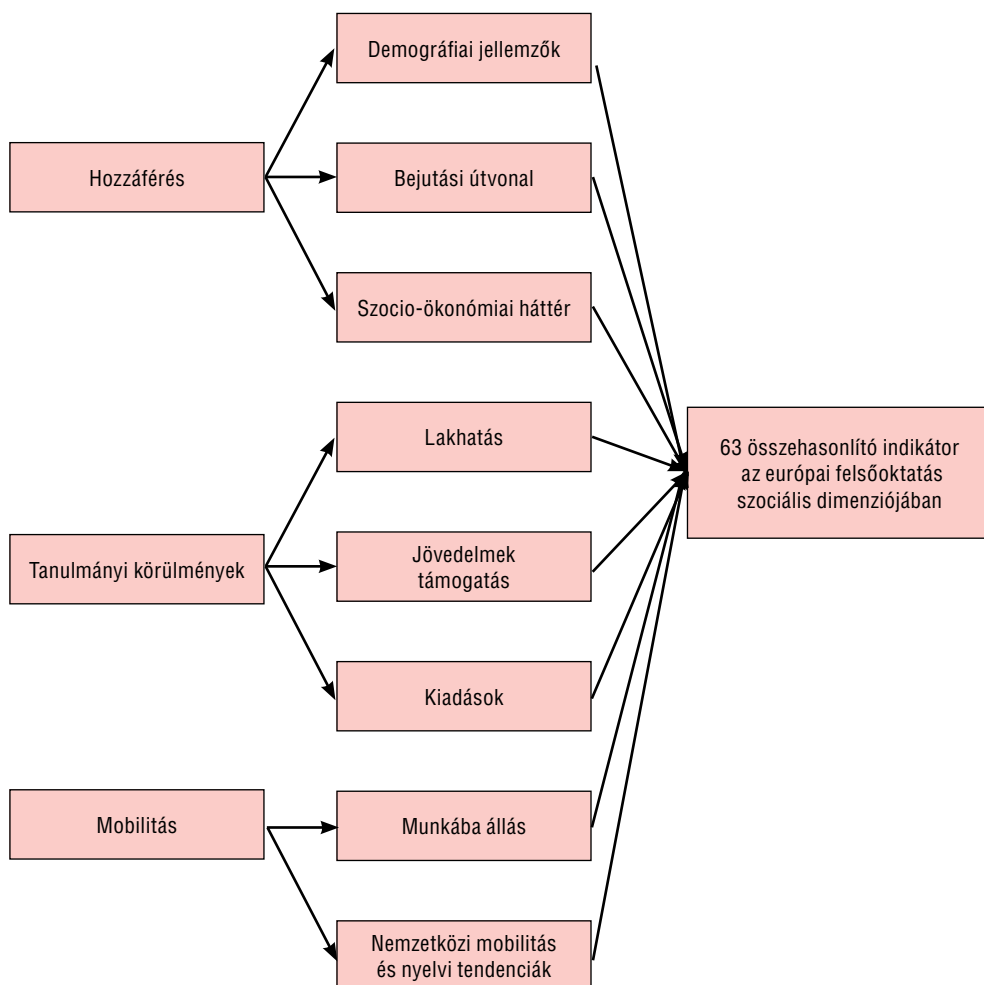
1. táblázat Az Eurostudent III. felmérésben részt vevő országok és az általuk alkalmazott módszerek

Ország	lekérdezés módja	tervezett minta (fő)	Válaszadók száma és/vagy visszaküldési arány %-ban	súlyozás
Ausztria	Postai és online	7444	19%	+
Bulgária	Online	4700	33% (1541 fő)	-
Csehország	Online	20 000	64%	+
Anglia	Felkérés postai úton, személyes megkérdezés	16 500	21% (5800 reagált, ebből 3 500 interjú)	+
Észtország	Online	2353	94%	+
Finnország	Online	9010	48%	-
Franciaország	Postai kérdőív, emlékeztető levéllel	75 000	23% (18 825 fő)	+
Németország	Postai kérdőív, emlékeztető levéllel	53 993	31% (16 590 fő)	+
Írország	Online	11 217	18%	+
Olaszország	Computeres telefoninterjú (CATI)	3704	83,9%	+
Lettország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Litvánia	Személyes lekérdezés	1003	-	+
Hollandia	Online	40 704	34% (14 034 fő)	+
Norvégia	Személyes lekérdezés (78,6%), telefoninterjú (21,4%)	4000	76,6%	-
Portugália	Személyes lekérdezés	3000	-	-
Románia	Online	10 000	23%	-
Skócia	Személyes lekérdezés	509	-	+
Szlovákia	Részben önkítöltős kérdőív, részben személyes lekérdezés	1800	74% (1333 fő)	-
Szlovénia	Online	6324	31%	+
Spanyolország	Személyes lekérdezés	4059	-	+
Svédország	Postai kérdőív	5000	54,5%	+
Svájc	Online postai levéllel, két emlékeztetővel	20 000	64%	+
Törökország	Online	67 000	23% (15 832 fő)	-

Az Eurostudent felmérések módszertana is kevésbé kötött, jöllehet az évek során egyre inkább kiérlelődik az a metodika és munkafolyamat, amelyik az adatgyűjtés és az adatfeldolgozás egyfajta standardizálását szolgálja. A legutóbbi felmérés során már nagyon sok ország élt az internetes kérdezés lehetőségével, és az előzetes elképzelések alapján biztosra mondható, hogy az online módszert alkalmazó országok száma a következő mérési ciklusban jelentősen nőni fog. Úgy tűnik, hogy a módszer esetleges hátrányait (kevésbé megbízható, esetenként felületes válaszok) jelentős mértékben ellensúlyozzák azok az előnyök, amelyek a módszer olcsóságából, a dinamikus, egyénre/speciális hallgatói csoportokra szabott kérdőívek használatából, illetve a hagyományoshoz képest gyorsabb adatfeldolgozási folyamatból adódnak.

1. ábra. Az EUROSTUDENT projekt indikátorai és módszertani alapvetései

Kutatás köre (Forrás: Social and Economic Conditions of student life in Europe, 2008, 6. oldal)

Az Eurostudent projekt unikális kutatásnak számít, hiszen az egyes országok kutatási eredményeire építve egy európai szinten is összemérhető indikátorrendszert használ. Hálózat alapú megközelítésben dolgozik, folyamatos a tagok között a szakmai-módszertani egyeztetés. A tagoknak kötelező közös kérdéseket (EUROSTUDENT core set) feltenni, valamint igényeiktől függően további, hazai vonatkozású kérdéseket is megfogalmazhatnak.

Minden ország felelős a saját kutatásáért, amit szakmai szempontok szerint irányít. A nemzeti indikátorok összehasonlításáról egy nemzetközi összefoglaló tanulmány készül, illetve minden résztvevő országszintű visszajelzést kap.

Az Eurostudent adatok komparatív alapú megközelítését adják a hallgatói életvitel megismerésének, tekintettel az országok közti különbségekre és azonosságokra. Ezek az adatok tehát egyben megvilágítják mind a lehetséges példákat, mind a lehetséges legjobb gyakorlatokat is. (Például hány hallgató kap állami juttatást/hitelt, és ez a bevétel milyen arányt képez az összjövedelmükhöz képest.)

A projektben való részvétel szigorú módszertani kötelezettséggel jár, illetve a projekt bizonyos területeken ajánlásokat fogalmaz meg:

- A kérdésbateria alapja (minimum a - core set) minden nemzeti kutatásban megtalálható kell, hogy legyen;
- Szabályzati útmutató határozza meg a kutatási mintát (véletlen mintavétel minden országban);
- A leginkább használt adatgyűjtési mód a papír alapú kutatás, de az Eurostudent ajánlásai az online kutatást preferálják;
- Az összegyűjtött adatokat a hallgatói populációnak megfelelően kell súlyozni (a reprezentatív eredmények érdekében);
- A nemzetközi összehasonlítás alapjául szolgáló hazai indikátorokat az Eurostudent szabályrendszer követve kell kiszámítani.

A módszertani kötelezettségek betartása biztosítja a szakmai hitelességet és összehasonlíthatóságot.

A kutatás az ISCED 5A szinten tanuló hallgatókra fókuszál:

- az első diplomájukat szerző hallgatók,
- másoddiplomás képzések, illetve folytatódó programok (pl. második körös master képzések) résztvevői.

A hallgatói népesség köre hazai és külföldi hallgatókat egyaránt magába foglal. Utóbbi csoportból azonban kizárólag azokat érinti a vizsgálat, akik „állandó lakosnak” minősülnek, tehát jöllehet nem rendelkeznek az adott ország állampolgárságával, ám a felsőoktatásban való részvételre jogosító képesítésüket az országban szerezték, és itt is tanulnak. Az adatfelvétel alapsokasága képzési munkarendtől függetlenül az összes felvett hallgatót érinti.

Amellett, hogy az Eurostudent nemzetközi vonatkozásban ad összehasonlítható adatokat, nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a felmérés eredményei valójában az egyes országok oktatáspolitikai döntéshozatalához is nélkülözhetetlenek. Az eredmények nemzetközi kontextusban való értelmezéséhez is elengedhetetlen, hogy ismerjük az azokban részt vevő országok társadalmi-gazdasági körülményeit és a felsőoktatás-politika főbb jellegzetességeit, különös tekintettel arra a felsőoktatás területén napjainkban zajló nagy horderejű változásra, amelyet a bolognai folyamat jelent. A felmérések eredményeinek ismertetése és interpretációja során az adatok összesítését végző szakemberek ezért hangsúlyt fektetnek arra, hogy a kapott adatokat ne csak önmagukban, hanem az egyes országok más jellemzőivel összevetve is értelmezzék.

Miért fontos nekünk – néhány magyar sajátosság

Az Eurostudent vizsgálatok témaköreinek és indikátorainak a felvillantása után már tulajdonképpen nem igényel különösebb magyarázatot az, hogy miért fontos Magyarország számára, a hazai felsőoktatás-politika és nem utolsósorban maguk a hallgatók, illetve a hallgatói érdekképviseltek számára az Eurostudent felmérés. Amellett, hogy nemzetközileg értékes eredményeket ad, segít feltárni és megérteni azokat a sajátosságokat, amelyek a magyarországi felsőoktatást, elsősorban annak a hallgatói oldalát jellemzik.

Közhely ma már, hogy a felsőoktatás expanziója Magyarországon a nyugat-európaítól eltérő időben és eltérő körülmények között, a nyugat-európaítól sokban különböző társadalmi és gazdasági helyzetben ment végbe. A felsőoktatás expanziója nálunk a kilencvenes években indult meg és a 2004/05-ös tanévre érte el a csúcspontot, azaz épp épp akkor kezdődött a felsőoktatás átalakítása a bolognai szerkezet szerint, amikor az expanzió a tetőpontjára jutott. A késői expanzió egyik legfontosabb sajátossága a levelező tagozatosok jelenléte és nagy száma, a főiskolai szintű képzésben résztvevők arányának gyors emelkedése, és végül az a tény, hogy az expanzió a költségtérítéses hallgatók számának növekedése nélkül nem ment volna végbe. A felsőoktatás expanziója nálunk - szemben a nyugat-európai országokkal - nem az állami finanszírozás növekedése, kiszélesedése, hanem csökkenése mentén ment végbe.

A felsőoktatási expanzió együtt járt a társadalmi átalakulással, azaz a piaci rendszer kiépülésével, ami egyben azt jelenti, hogy a felsőoktatás terjeszkedésének folyamatát a társadalmi osztályok átrendeződése is kísérte. Korábban a felsőoktatásba kerülő hallgatók családja többségében az állami alkalmazásban álló közszférában dolgozó középosztályhoz tartozott, szerepük az expanzió során sem csökkent, és helyzetüknél fogva igen nagy nyomást gyakoroltak a felsőoktatás elosztási viszonyaira. A megelőző korábbi felmérések adatai⁵ azt mutatják, hogy az állami finanszírozás és az ezzel járó különböző állami támogatások a kedvezőbb pozíciójú rétegek gyermekeihez sokkal inkább eljutottak, mint a hátrányosabb helyzetűekhez, akik ezért nagyrészt a költségtérítéses finanszírozási formát vették igénybe, és/vagy kerültek jobbra a levelező, mintsem a nappali tagozatra.

A magyarországi hallgatói adatok jelenlegi hozzáférhetősége

- I. Magyarországon jelenleg nincs egységes, megbízható, több évet felölelő adatállomány a szakmapolitika számára arról, hogy a felsőoktatásba belépő hallgatók milyen demográfiai jellemzőkkel rendelkeznek (kor; családi állapot; gyerekszám; fogyatékoság); milyen belépési útvonalat választanak (kései tanulmányok megkezdői; megelőző munkatapasztalat; megelőző tanulmányok; képzési formák), illetve milyen a szocio-ökonómiai háttérük (szülők foglalkoztatottsága; szülők iskolázottsága; szülők jövedelme).
- II. Szintén nincsenek reprezentatív adatok arra nézve, hogy milyen lakhatási körülmények között élnek (típus; költség; elégedettség), mennyi a jövedelmük és támogatottságuk (teljes bevétel; ösztöndíj; saját bevétel; szociális juttatás), mekkorák a kiadásai (megélhetési költségek; elégedettség) és milyenek a munkavállalási jellemzőik, valamint időbeosztásuk a felsőoktatási évek alatt (foglalkoztatási jellemzők; kereset; munka/tanulmány kapcsolat; munka/tanulmány aránya; elégedettség a tanulmányokra szánt idővel).
- III. Hiányosak továbbá a nemzetközi mobilitási adataink (nyelvi készség és a tudás szintje; mobilitásban volt-e része; mobilitási idő/összképzési idő; választott országok; finanszírozás jellemzői; mobilitás hatása a külföldi munkavállalásra).

(5) Többek között a 2001/2002-es tanévben tanulmányaikat megkezdő nappali és nem nappali tagozatos hallgatók körében készült felmérés az Oktatáskutató Intézetben. Kutatásvezető: Gábor Kálmán.

Ki kell emelni, hogy az egyetemi hallgatók hagyományos középosztályá válása, amely a szocializmusban egyet jelentett az állami középosztályá válással, már a nyolcvanas években is növekvő fogyasztói státusszal párosult, a kilencvenes évektől pedig, az új középosztályosodás során egyértelművé vált az egyetemi hallgatók fogyasztói státuszának előtérbe kerülése. Az állami támogatások, illetve az állami garanciával alátámasztott diákhitel is sok esetben inkább jelentette az egyetemisták fogyasztásának növelését, mint a szociális helyzet kompenzálását.

A hallgatók differenciálódását növelte az is, hogy a középiskolák szelekciója nem csökkent, hanem növekedett az expanzió ellenére. A felsőoktatás expanziója összekapcsolódik továbbá a fiatalok, ezen belül az egyetemisták életformájának megváltozásával. Globális trendként is megfigyelhető a munkavégzés, munkavállalás körülményeinek a megváltozása, a házasodási, illetve a gyermekvállalási életkor kitolódása, illetve a hallgatók szabadidős tevékenységének a megváltozása.

A hazai próbakérdés néhány módszertani tapasztalata

Az Eurostudent felmérés létjogosultsága talán nem kérdéses, ugyanakkor alapvető módszertani kérdést vet fel a megvalósítás folyamata. Ehhez kívántunk tapasztalatokat szerezni két nagy egyetemen⁶ - a Pécsi Tudományegyetemen és a Szegedi Tudományegyetemen - 2009. április-májusában, részben azért, hogy felkészüljünk arra a szakmai megbeszélésre, amelyre 2009. május 4-én került sor Budapesten az Eurostudent vezetőségének tagjaival, részben pedig azért, mert a megvalósítás előkészítéséhez és a megvalósítás módjáról való döntéshez elengedhetetlennek véltük az online kérdőívvel való tapasztalatszerzést.

A próbavizsgálathoz azért választottuk e két nagy vidéki intézményt, mert mindkettő heterogén képzési struktúrával, kari összetétellel rendelkezik, hallgatói létszámuk közel azonos nagyságrendet képvisel, s emellett mindkettőben viszonylag nagy arányban tanulnak levelező tagozatos hallgatók, ami a magyar felsőoktatás szempontjából kiemelt fontosságú. Az Eurostudent vizsgálat célja ugyanis nemcsak a nappali tagozatos hallgatókról való adatgyűjtés, hanem - az élethosszig tartó tanulás koncepciójával összhangban - a felsőoktatásban diplomát szerzők teljes körét reprezentáló heterogén hallgatói csoport élet- és munkakörülményeinek megismerése. A hazai hallgatói vizsgálatok többnyire a nappali tagozatos hallgatókra koncentrálnak, vagy egy-egy szakot, részterületet kiemelve, esetleg egy konkrét intézményre fókuszálva speciálisan a levelező tagozatos hallgatók problémáit, életterveit vizsgálják. Ismereteink szerint 2001/2002-ben volt utoljára olyan felmérés, amelyik hasonló témakörben átfogóan vizsgálta az akkor elsőévesként a felsőoktatásba bekerülőket egy valamennyi tagozatra reprezentatív országos mintán.

A nemzetközi vizsgálat célcsoportja az ISCED5A szinten tanuló hallgatók csoportja, a nemzetközi összehasonlításra használt adatok ebből a hallgatói körből származnak, azonban a legtöbb ország más képzési szinteket (ISCED5B, illetve ISCED6) is bevon a vizsgálatba, hogy ezáltal még árnyaltabb képet kapjon hallgatóiról. A próbakérdés során fontosnak tartottuk, hogy a hallgatók minél szélesebb köre kerüljön lekérdezésre, ezért az online kérdés lebonyolításához a hallgatók teljes körét reprezentáló mintát vettünk, a nemzetközi előírásoknak megfelelően kikerültek ugyanakkor az alapsokaságból azok a hallgatók, akik külföldi állampolgárok, idegen nyelven tanulnak Magyaror-

(6) Ezúton is szeretnénk megköszönni a két egyetem vezetésének hozzájárulását, a tanulmányi osztályok munkatársainak a munkáját és a kérdőívet kitöltő hallgatóknak a részvételt, akikről számos konkrét ötletet, javaslatot kaptunk a további munkához, a kérdés „élesben” való megvalósításához.

szágon (jellemzően az orvosképzésben). A mintába végül minden harmadik aktív (az adott szemeszterre beiratkozott) hallgató került be, kizárólag olyanok, akik a tanulmányi rendszerben szerepeltek, és engedélyt adtak email-elérhetőségük kutatási célú felhasználására. Mivel a hallgatók adataival és elérhetőségeivel ugyan rendelkeznek a felsőoktatási intézmények, viszont nem adhatják ki azokat külső személynek, szervezetnek, ezért a tanulmányi osztályok munkatársait kértük meg a mintavételre. A többszakos hallgatók csak egy minőségükben kerülhettek be a mintába. A tanulmányi osztályok munkatársaira hárult az a feladat is, hogy egy tájékoztató levelet küldjenek ki a kiválasztott hallgatóknak, s felkérjék őket az együttműködésre. A kísérőlevél természetesen tartalmazta a kérdőív linkjét és a kutatással kapcsolatos alapvető információkat a további elérhetőségekkel. Az első felkérő levelet követően 2 héttel egy újabb felkérő levelet postáztak a mintában szereplő valamennyi hallgató számára. Erre azért volt szükség, azért volt szükség, mert a kérdőív kitöltése anonim módon történt, a kérdőívet kitöltő és ki nem töltő hallgatók csoportjai nem váltak azonosíthatókká.

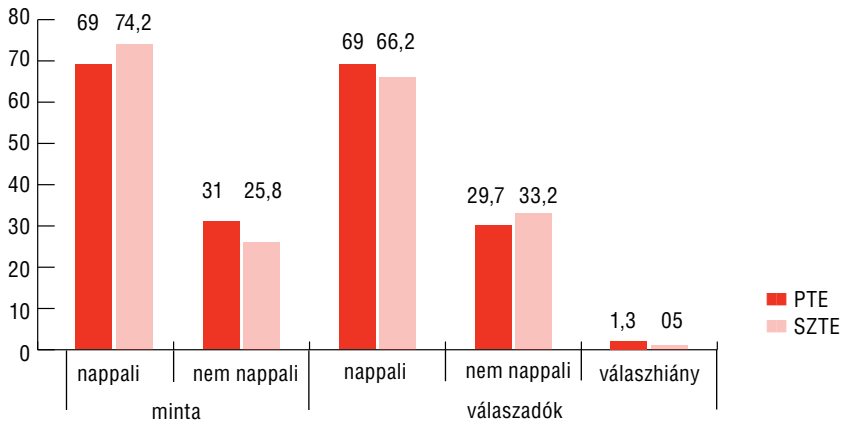
A nyílt kérdőív, amelyet használtunk, ugyan teljes mértékben garantálja az anonimitást, de számos problémát vet fel, amelyekkel más országok is szembesültek/szembesülnek. Ezek egyike a többes kitöltés lehetősége, a másik, hogy a hallgatók egymás között „köröztetik” a kérdőív elérhetőségét, veszélyeztetve ezzel a reprezentativitást, a harmadik pedig az, hogy nincs lehetőség a kérdőív tárolására, megoldhatatlan, hogy a hallgató félbehagyva a kérdőívet egy későbbi időpontban folytassa vagy módosítsa azt. Ez az igény különösen hosszabb kérdőív esetén lenne indokolt. Mindez azonban csak akkor valósítható meg, ha egyedi jelszóval ellátott azonosítót kap a hallgató. Kellő felkészülési idő hiányában azonban nyilvánvaló, hogy az egyedi jelszó használatát a próbakérdés alatt nem állt módunkban bevezetni, de más országok tapasztalatait is figyelembe véve megfontolandó annak használata, jöllehet ez a válaszadási arányt akár ronthatja is (a hallgatók anonimitásba vetett bizalma sérülhet). Ez azonban megfelelő előkészítéssel és jó kommunikációval kiküszöbölhető lehet.

Az online kérdőív esetében a pontos kérdésfeltevés, a kérdések megfogalmazása még nagyobb jelentőséggel bír, mint a hagyományos papír alapú kérdőívek esetében, ahol a kérdezőbiztosnak, vagy önkitöltős kérdőív esetén magának a kérdezettnak lehetősége van megjegyzést fűzni egy-egy kérdéshez, amelyek aztán a kódolás, illetve az adat rögzítés során figyelembe vehetők. Erre az online kérdőív esetén csak korlátozottan van mód, ezért nagyon fontosnak tartottuk az elkészült kérdőív tesztelését is. Kétségtelen, hogy a tesztelés első fázisa még papíron is történhet, de szükség van arra, hogy viszonylag heterogén hallgatói körben sor kerüljön az online tesztelésre is. Mi mindkét megoldással éltünk, sőt a tesztfunkciót elősegítendő a próbakérdőív utolsó kérdésében felkértük a hallgatókat, hogy fogalmazzák meg észrevételeiket, javaslataikat, és mindezek segítségével számos használható ötletet kaptunk a kérdőív egyes kérdéseivel kapcsolatban. Jó ötlet lehet azonban a tesztfázisban akár kérdésenként is comment lehetőséget adni a kérdőívet kipróbálóknak, miután egy kb. félórás kérdőív esetén az első kérdésekkel kapcsolatos megjegyzéseik már feledésbe merülhetnek.

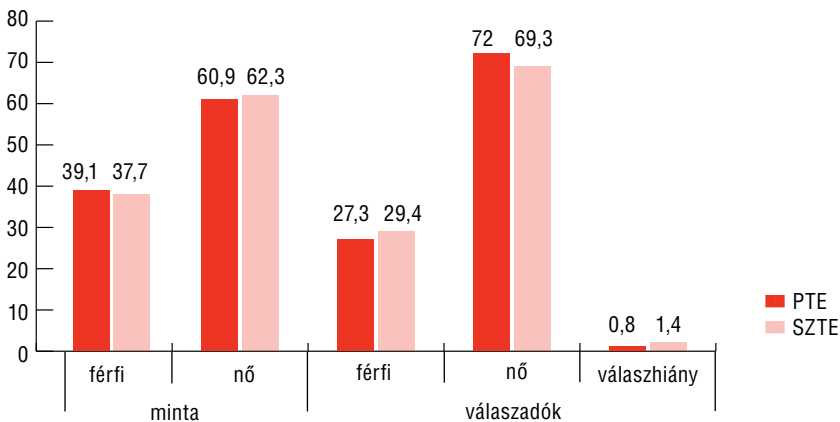
A kérdések összeállításakor törekedtünk arra, hogy a nemzetközi kérdőív valamennyi közös kérdését betegyük a kérdőívbe, ugyanakkor nem kerülhettük el, hogy néhány kérdést kissé átfogalmazzunk, illetve olyan kérdéseket is feltegyünk, amelyek Magyarországon fontosak, különböző hazai specialitásokra világítanak rá, azok jobb megértését segítik. A levelező tagozatos hallgatók magas aránya különösen indokoltá teszi ezt, s megfontolandó, hogy a végleges kérdőív esetleg két, kissé eltérő változatban készüljön, a nem nappali tagozatos hallgatók eltérő életkörülményeit jobban figyelembe véve. Erre egy interaktív, dinamikus kérdőív lehetőséget ad, érdemes tehát a kérdőív tartalmi és informatikai fejlesztése során ezt is tekintetbe venni.

A két intézményben összesen 15 500 hallgatónak küldtük ki a felkérő levelet, és az adatok tisztítása után 1884 kiértékelhető kérdőívet kaptunk vissza. Mindkét egyetemen problémát jelentett azonban, hogy a kiküldött felkérő levelek egy része nem talált célba, mert a postafiók már nem létezett. A válaszadási arány a két egyetemen igen hasonló volt: 12%, illetve 13%. Előzetes várakozásainkhoz képest a levelező tagozatos hallgatók kedvezőbben reagáltak a kérdőívre, szívesen kitöltötték azt, sőt a megjegyzések között is gyakran kaptunk olyan választ, amelyik azt jelezte számunkra, hogy igen örültek a megkeresésnek. A férfiak mindkét egyetemen az átlagosnál kisebb arányban küldték vissza a kérdőívet, s bár karok szerint van némi eltérés a visszaküldési arányok között, a mértéke nem jelentős. Meg kell jegyeznünk, hogy alig találtunk használhatatlannak minősíthető kérdőívet, túlnyomó többségüket teljes egészében kitöltötték, sőt a hallgatók szívesen válaszoltak még az ún. „nyitott” kérdésekre is: például arra a kérdésre, amelyik a felsőfokú továbbtanulási motivációikat kutatta, csaknem 90%-os arányban jött önállóan megfogalmazott válasz.

2. ábra A minta és a válaszadók megoszlása tagozat szerint (%)

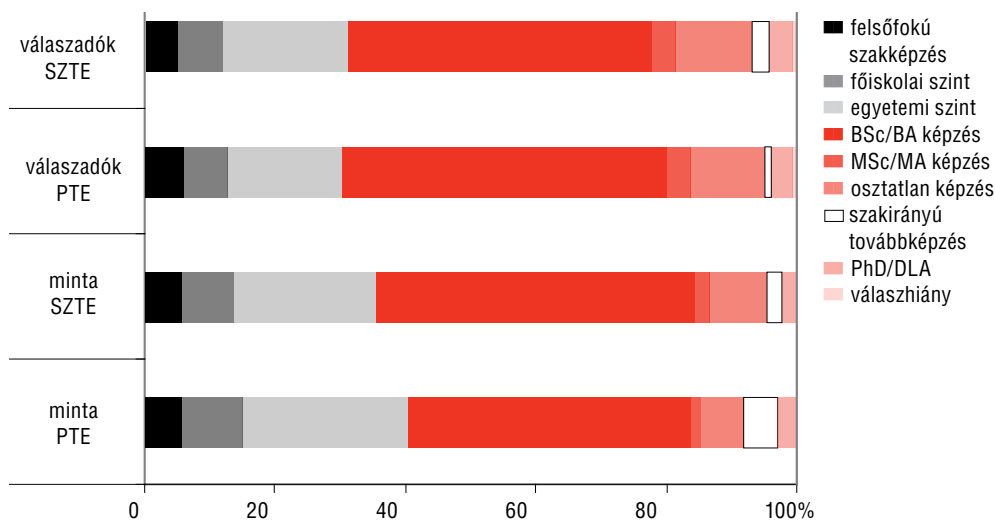
3. ábra A minta és a válaszadók megoszlása nem szerint (%)

2. táblázat A minta és a válaszadók karok szerinti megoszlása (%)

	Szegedi Tudományegyetem			Pécsi Tudományegyetem	
	minta	válaszadók		minta	válaszadók
ÁJTK	13,9	14,9	ÁJK	11,6	13,0
ÁOK	5,2	6,1	ÁOK	5,0	6,1
BTK	19,5	24,2	BTK	22,1	18,7
ETSZK	5,3	4,7	ETK	10,2	14,8
FOK	0,7	0,5	FEEK	8,2	8,5
GTK	7,8	8,6	IGYFK	5,6	6,8
GYTK	2,3	1,0	KTK	10,4	10,4
JGYPK	17,8	14,4	MK	1,6	0,5
MGK	1,7	0,6	PMMK	15,1	11,4
MK	3,7	3,3	TTK	10,1	9,2
TTIK	21,1	20,1	Nem válaszolt		0,5
ZMK	0,9	0,4			
Nem válaszolt		1,0			

4. ábra A minta és a válaszadók képzési szint szerinti megoszlása (%)

Amint az adatokból látható, a próbakérdőívet kitöltők aránya nem minden tekintetben reprezentatív, e kíváncsalom teljesülését az Eurostudent felmérés eddigi történetében az egyes országok a mérhető változók (nem, életkor, intézmény/kar) esetében súlyozással biztosították, a kérdőívet visszaküldők és vissza nem küldők csoportjai közötti eltérések ellenőrzésére pedig a Non Response Analysis (NRA) módszerét javasolják.

Összegzés

Az Eurostudent vizsgálat jelentőségét az egyes országok saját szempontjai mellett a nemzetközi összehasonlíthatóság lehetősége adja, ehhez azonban elengedhetetlenül szükséges, hogy az

adatfelvétel módszertanilag megalapozott módon történjen, megfeleljen a reliabilitás (megbízhatóság) és a validitás (érvényesség) kritériumainak. Ugyancsak fontos, hogy a kérdőív tartalmi elemeinek összeállításakor - a nemzetközi összehasonlíthatóság szempontjainak szem előtt tartásával - az érintett szervezetek bevonásával lehetőség legyen az előzetes szakmai konzultációra, a főbb prioritások kijelölésére. A próbafelmérés tapasztalatai reményeink szerint hozzájárulnak a majdani megvalósítandó magyarországi felmérés tartalmi elemeinek és módszertanának finomításához, jóllehet az országos szintű adatgyűjtés az intézményi szintű adatgyűjtésnél jóval összetettebb, s megvalósítása a fentebb taglaltakon kívül számos egyéb módszertani problémát is felvet. Noha a hallgatók megbízható elérése jelenleg kizárólag a felsőoktatási intézményeken keresztül lehetséges, a kiépülő és naprakész információkat szolgáltatni képes FIR rendszer lehetőséget adhat arra, hogy a hallgatói mintavételt és a hallgatók elérését hatékonyan segítse.

(A szemelvényeket összeállította: Birtalan Ilona Liliána és Veroszta Zsuzsanna)

A berlini Humboldt Egyetem főépületének belső udvara
Fotó: Heike Zappe